

Instytut Gospodarki
Surowcami Mineralnymi
i Energią
Polskiej Akademii Nauk

**GEONATURA
KIELCE**
Centrum Geoedukacji

Ogólnopolska Konferencja Popularnonaukowa
„Surowce mineralne w służbie człowieka”
GEOLOGIA – GÓRNICTWO – GEOEDUKACJA
7–8 października 2024

Beata Figarska-Warchoł

Katarzyna Guzik

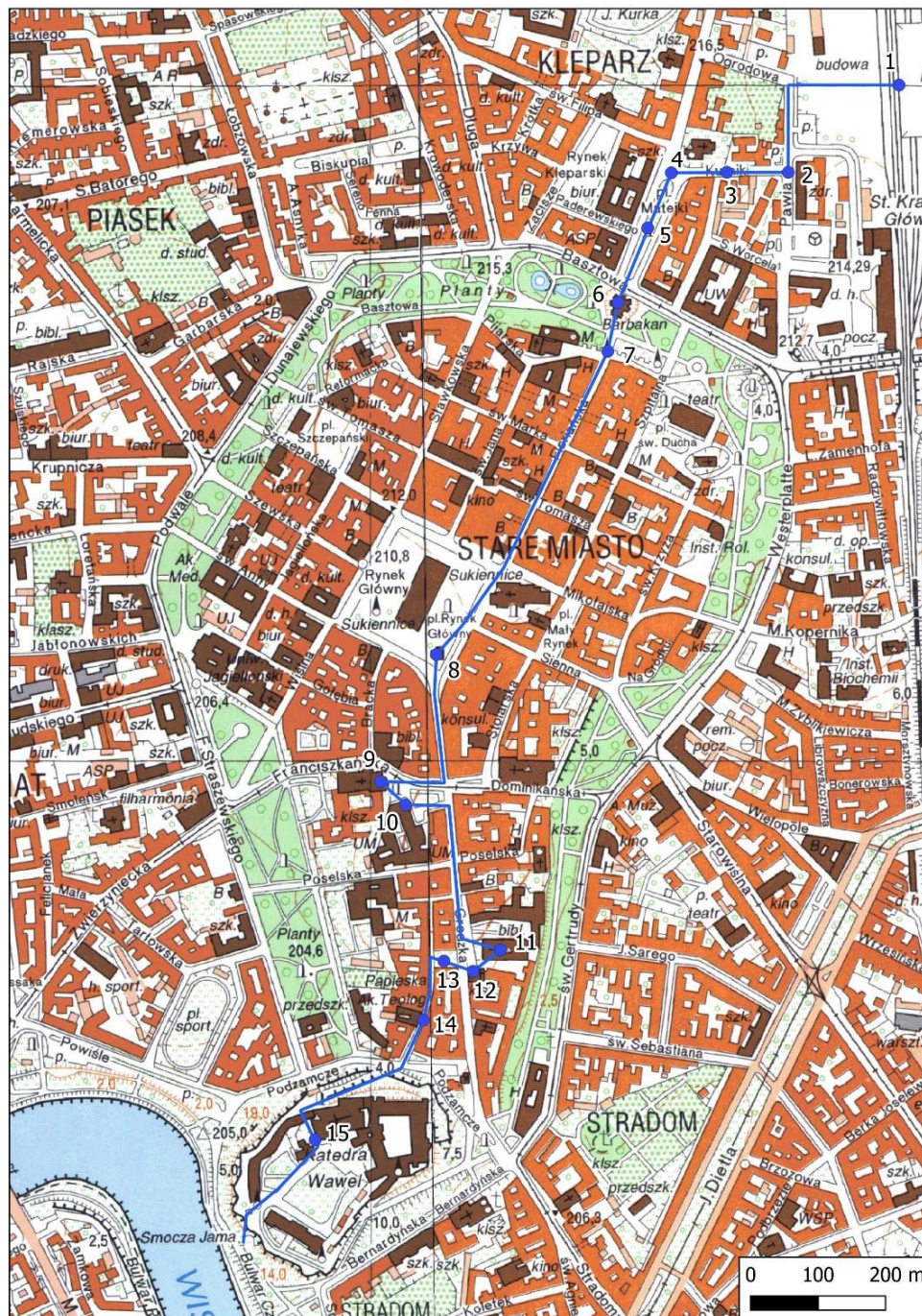
Jan Bromowicz

Zbigniew Złonkiewicz

Kielce, październik 2024

PRZEWODNIK PO WYCIECZCE TERENOWEJ: Dworzec Kraków Główny – Wawel

Nieoczywista wycieczka po mieście – surowce mineralne w architekturze miast

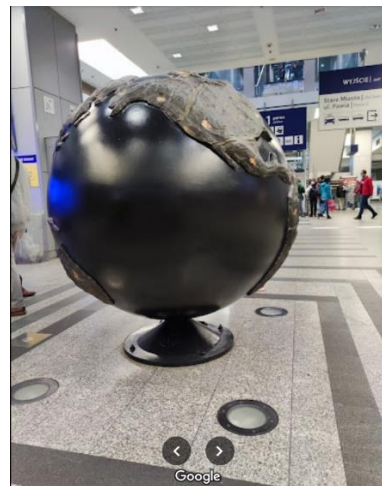
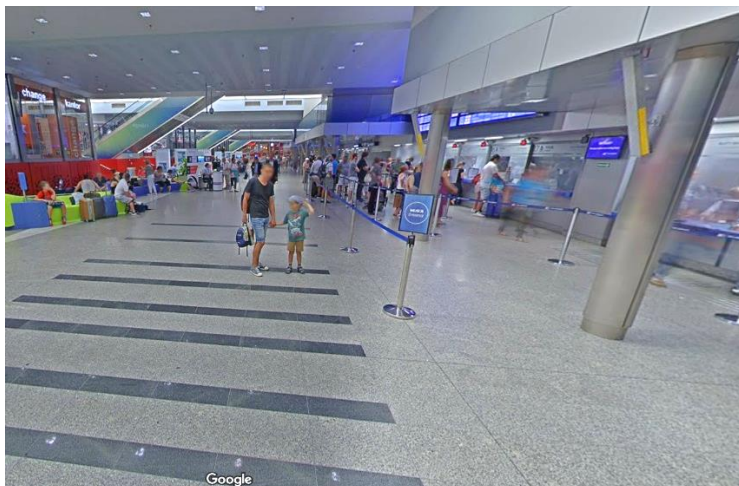

Objaśnienia:

1. Dworzec Główny PKP i CH Galeria Krakowska	9. Bazylika św. Franciszka z Asyżu
2. Ul. Pawia	10. Pawilon Wyspiańskiego
3. Ul. Kurniki	11. Kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła
4. Kościół św. Floriana	12. Kościół św. Andrzeja
5. Plac Matejki – Pomnik Bitwy pod Grunwaldem	13. Pomnik Piotra Skargi – plac Marii Magdaleny
6. Barbakan (Rondel)	14. Ul. Kanonicza
7. Brama Floriańska	15. Wawel i Smocza Jama
8. Kościół św. Wojciecha	

Punkt: 1	Dworzec Główny PKP i CH Galeria Krakowska
Zagadnienia:	a) dekoracyjne wykorzystanie odpornych skał magmowych (pochodzących zwykle z importu) w nawierzchniach ciągów komunikacyjnych w miejscach dużego natężenia ruchu pieszego oraz w zewnętrznych elewacjach budynków

ad. a) płyty granitowe i sienitowe użyte w nawierzchni ciągów komunikacyjnych Dworca Gł. PKP

Punkt: 2	ul. Pawia
Zagadnienia:	a) skały magmowe, w szczególności granity jako materiały o wysokich parametrach jakościowych b) różne sposoby wykorzystania granitoidów (bloki, bloczki, kruszywo)

ad. b) granitowe elementy małej architektury tj. słupki ograniczające przy torach tramwajowych

ad. b) granitowe krawężniki, kostka brukowa oraz kruszywo wykorzystywane w asfaltowych nawierzchniach – zastosowane na tej ulicy, ale również w wielu innych miejscach Krakowa

Punkt: 3	ul. Kurniki
Zagadnienia:	a) różnice w strukturze skał magmowych plutonicznych i wulkanicznych b) wykorzystanie kruszyw do produkcji płytek chodnikowych i asfaltu c) sposoby dekoracyjnego wykorzystania piaskowców o niejednorodnej strukturze

ad. a) granitowy krawężnik i kostka brukowa oraz bazaltowa kostka brukowa; warto zwrócić uwagę na:

- różnicę w wielkości kryształów w granitach (skałach plutonicznych, krystalizujących na dużych głębokościach, przy powolnym zkrępieniu magmy) i w bazalcie (skale wylewnej, stygnącej dość gwałtownie, o strukturze bardzo drobnokrystalicznej lub skrytokrystalicznej);
- różnicę między chropowatą powierzchnią granitu a wypolerowaną powierzchnią bazaltu, która zastosowana na większych powierzchniach stwarza niebezpieczeństwo poślizgu.

ad. b) wykorzystanie kruszywa (w tym wypadku prawdopodobnie piaszczystego – jasnego i bazaltowego – ciemnego) do produkcji sztucznej kostki brukowej; warto zwrócić uwagę na łatwość uzyskiwania żądanych kształtów, ale niższą odporność na niszczenie tego typu produktów.

ad. c) wykorzystanie metody lustrzanego odbicia w wykładzinie z piaskowców lądowych o niejednorodnej strukturze w elewacji budynku (ul. Kurniki i pl. Matejki)

Punkt: 4	Kościół św. Floriana
Zagadnienia:	<p>a) wykorzystanie wapieni jurajskich o różnej grubości ławic b) zabrudzenia kamienia m.in.: - związkami miedzi, pochodzącymi z rozkładu blachy dachu w warunkach kwaśnych deszczy, - glonami i porostami w miejscach wilgotnych i zacienionych, c) zastosowanie w posadzce kościoła popularnych w baroku, kontrastujących ze sobą, kamieni: wapienia („marmuru”) dębnickiego i marmuru sławniowickiego, d) obecność struktur gruzłowych i ich wpływ na zachowanie kamienia</p>

ad. a) wykorzystanie wapieni, pochodzących z ławic o różnej miąższości w elewacji kościoła i bruku wokół niego

ad. b) powstawanie nalotu na kamieniu:

- wywołane związkami chemicznymi (w tym wypadku związkami miedzi),
- wywołane działalnością organizmów (glonów i porostów) w zacienionych i wilgotnych miejscach.

ad. c) posadzka z białego marmuru sławniowickiego i kontrastującego z nim „marmuru” dębnickiego; warto zwrócić uwagę na różne znaczenie słowa „marmur” – w sensie geologicznym (skała metamorficzna powstała z przeobrażenia osadowych skał węglanowych – wapieni lub dolomitów) oraz w sensie potocznym lub technicznym (skały węglanowe, także pochodzenia osadowego, o wysokiej wytrzymałości i zdolności do polerowania się).

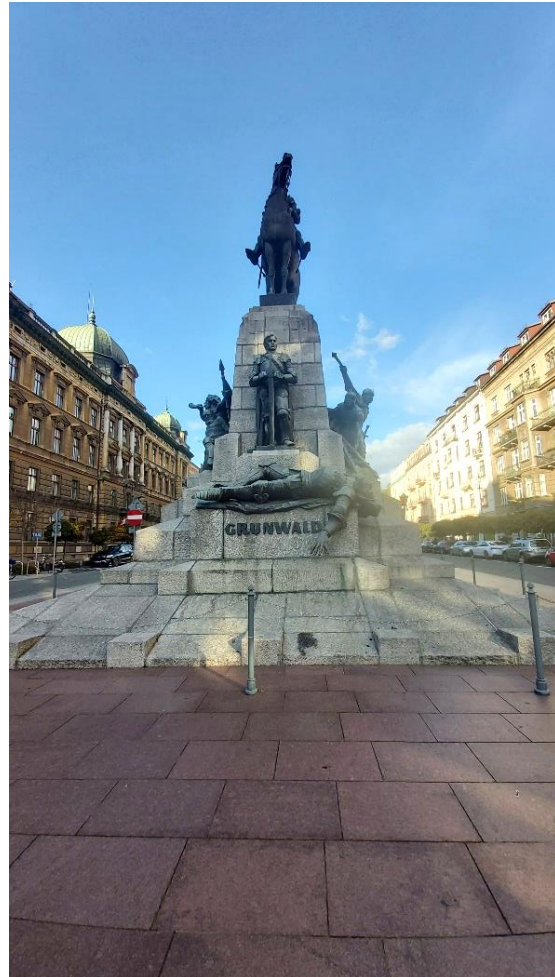

Punkt: 5	Plac Matejki – Pomnik Bitwy pod Grunwaldem
Zagadnienia:	a) wykorzystanie granitu karkonoskiego, b) znaczenie bloczności złoża dla wydobycia i produkcji dużych bloków.

ad. a) użycie granitu karkonoskiego w cokole Pomnika Bitwy pod Grunwaldem; warto zwrócić uwagę na grubokrystaliczną porfirowatą teksturę z widocznymi dużymi kryształami różowych skaleni potasowych; to między innymi zwierzałe wychodnie takich granitów są cennym źródłem związków potasu wykorzystywanych jako topniki w hutnictwie szkła;

ad. b) duża bloczność złoża pozwalała na wydobywanie dużych, foremnych brył zwanych blokami.

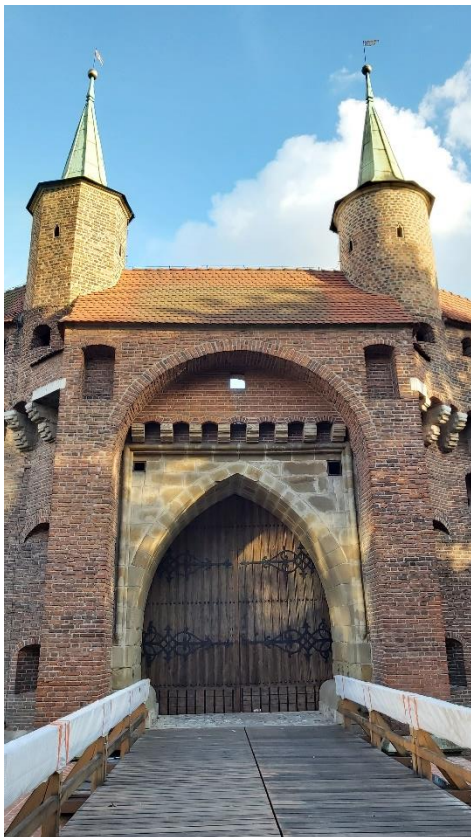

Punkt: 6	Barbakan (Rondel)
Zagadnienia:	a) lokalizacja Krakowa na terasach Wisły, eksploatacja iłów b) zastosowanie piaskowców istebniańskich i cegieł c) wykorzystanie wapieni jurajskich, dolomitów triasowych oraz porfirów

ad. a) lokalizacja Krakowa na terasach Wisły, eksploatacja iłów, zasypianie fosy wokół miasta i posadzenie parku (Planty) w XIX w.

ad. b) zastosowanie cegieł w murach i piaskowcowych (istebniańskich) bloków w portalach i obramieniach okien jako elementy dekoracyjne, łatwość obróbki tych ostatnich sprzyjała wykorzystywaniu ich w zdobieniach.

ad. c) wykorzystanie wapieni jurajskich w murach tzw. szyi, prowadzącej z Barbakanu do Bramy Floriańskiej oraz kostki z triasowych dolomitów diploporowych z Libiąża i permskich porfirów z Miękini; warto zwrócić uwagę na sposób zachowania poszczególnych kamieni.

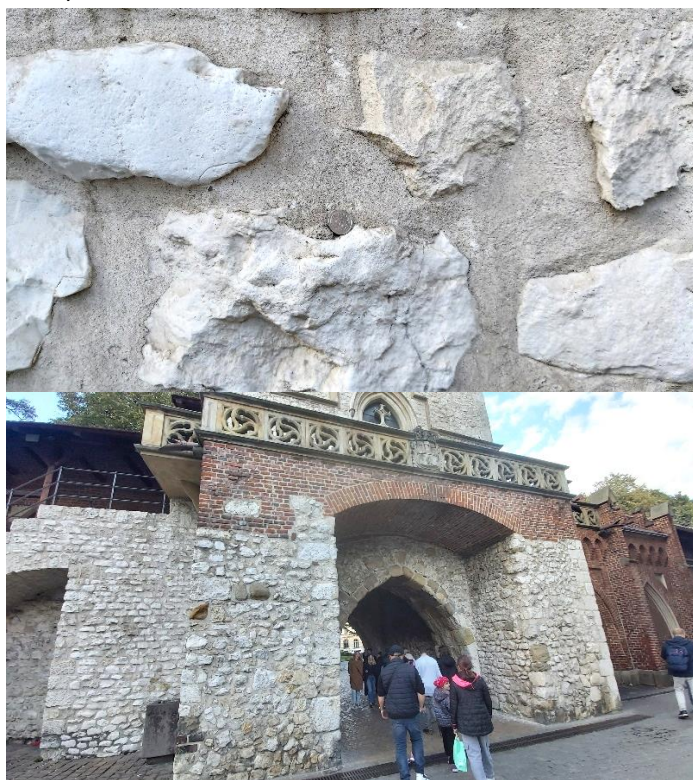

Punkt: 7	Brama Floriańska
Zagadnienia:	a) zastosowanie wapieni jurajskich, cegieł i piaskowców istebniańskich b) wpływ kwaśnych deszczy na zachowanie kamieni

ad. a)

ad. b)

Punkt: 8	Kościół św. Wojciecha
Zagadnienia:	a) wykorzystanie wapieni i piaskowców w budowlu romańskiej b) zmiana poziomu Rynku Głównego c) wykorzystanie wapieni dębnickich i różanki zelejowskiej d) efekty oddziaływania czynników atmosferycznych i możliwości konserwacji kamiennych zabytków e) porowatość skał a ich zachowanie f) zastosowanie importowanych wapieni do renowacji nawierzchni Rynku

ad. a) wykorzystanie wapieni i piaskowców w budowlu romańskiej, przebudowanej później w stylu barokowym

ad. b) położenie Rynku Głównego na dawnych terasach Wisły sprzyjało częstym podtopieniom, jednocześnie namuły rzeczne, w które obfitowała okolica mogły być źródłem materiału do produkcji cegieł

ad. c) w okresie baroku czarne wapienie dębnickie były popularnym materiałem dekoracyjnym, stosowanym także w zewnętrznych elementach budowlu; do dzisiaj wiele z nich uległo naturalnemu zniszczeniu (zwłaszcza kamienne epitafia);

ad. d) różanka paczółtowska ulega łatwo niszczeniu poddawana działaniu czynników atmosferycznych i zanieczyszczeń atmosfery; brak złóż tej skały spowodował konieczność zastosowania importowanych marmurów w trakcie konserwacji.

ad. e) porowatość, a nawet kawernistość, dolomitów diploporowych wpływa na tendencję do przyjmowania zabrudzeń, które zmieniają barwę skały z ciepłej żółtopomarańczowej na szarą

ad. f) brak dostępnych złóż polskich kamieni wywołuje konieczność sięgania w trakcie procesu renowacji po importowane skały, wyglądem przypominające polskie odmiany; niestety ich właściwości sprawiają, że nie są odpowiednie do stosowania w polskich warunkach klimatycznych.

Punkt: 9	Bazylika św. Franciszka z Asyżu
Zagadnienia:	a) wykorzystanie cegieł w budowlach średniowiecznych b) zmiana poziomu Rynku Głównego – możliwa do zaobserwowania u podnóża kościoła i w wejściu (schodzimy w dół do wnętrza kościoła)

ad. a) wyrabianie cegieł w średniowieczu odbywało się ręcznie, w związku z tym na cegłach dostrzec można ślady odcisniętych palców; materiał, z którego produkowano cegły, to często namuły rzeczne z dodatkiem lessów, o stosunkowo niedużej jakości i słabo wymieszane; powyższe oraz sposób wypału wpływały na nierównomierny wypał cegieł, których barwy i wytrzymałość zmieniała się niejednokrotnie w obrębie pojedynczych egzemplarzy.

ad. b) zmiany poziomu Starego Miasta związane z powodzią, podtopieniami i ciągłymi próbami utwardzania nawierzchni spowodowały zmianę poziomu wejść do średniowiecznych kościołów i innych budynków

Punkt: 10	Pawilon Wyspiańskiego
Zagadnienia:	a) współcześnie produkowana ceramika budowlana b) wykorzystanie kamienia łamanego (wapieni dewońskich tzw. bolechowickich) jako wypełnienia koszy gabionowych

ad. a)

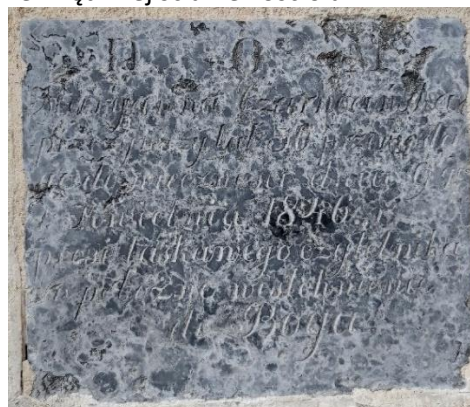
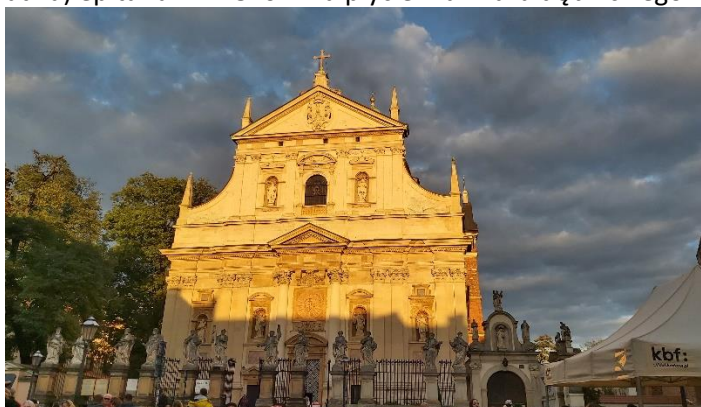

ad. b)

Punkt: 11	Kościół pw. Świętych Apostołów Piotra i Pawła
Zagadnienia:	a) przykłady niszczenia kamieni (wapieni dębnickich) poddanych działaniu czynników atmosferycznych b) zastosowanie kamieni o różnych barwach w posadzce c) wykorzystanie wapieni jurajskich tzw. marmuru bł. Salomei, marmurów dębnickich i różanki zelejowskiej d) zastosowanie miękkiego wapienia pińczowskiego w rzeźbach 12 apostołów

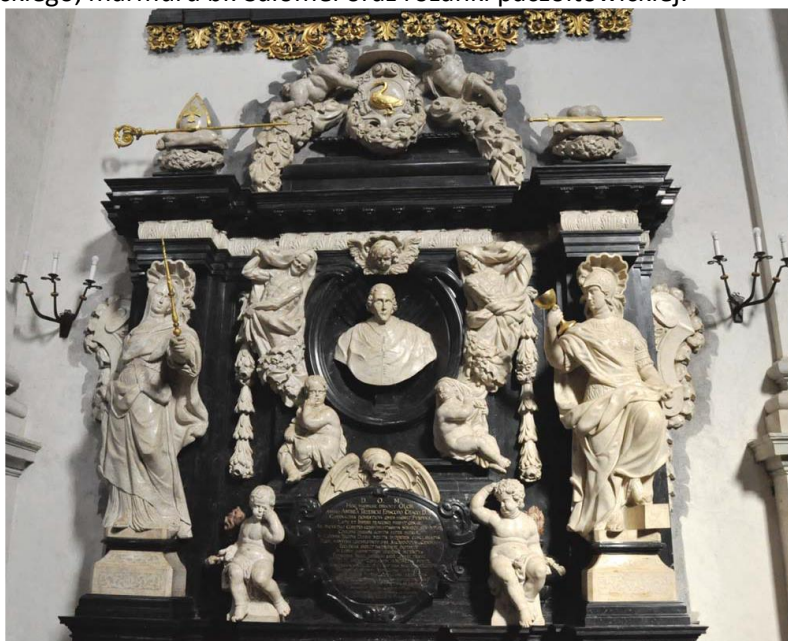
ad. a) epitafium z 1846 r. na płycie marmuru dębnickiego w zewnętrznej ścianie kościoła

ad. b) posadzka kościoła wykonana z różnych odmian wapieni: białych – jurajskich, czarnych – dewońskich dębnickich, czerwonych – dewońskich bolechowickich oraz z różanki paczółtowskiej

ad. c) barokowy nagrobek biskupa Andrzeja Trzebickiego, wykonany w latach 1695–1696 z użyciem marmuru dębnickiego, marmuru bł. Salomei oraz różanki paczółtowskiej.

Punkt: 12	Kościół św. Andrzeja
Zagadnienia:	a) wykorzystanie wapieni jurajskich i piaskowców istebniańskich w budowni romańskiej b) zmiana poziomu Starego Miasta c) wykorzystanie marmuru bł. Salomei; bloczność

ad. a) ściany kościoła św. Andrzeja dokumentują kolejne etapy budowy, przebudowy lub odbudowy kościoła

ad. b) nisko położone wejście do kościoła jest dowodem na niższy poziom miasta w tym miejscu w dawnych wiekach

ad. c) marmur bł. Salomei oprócz wyjątkowej białej lub żółtostokremowej barwy odznaczał się dużą blocznością, dzięki czemu można było wykonać z niego większe elementy tj. kolumny, rzeźby itp.; na zwietrzałych powierzchniach widoczne są wypreparowane gąbki

Punkt: 13	Pomnik Piotra Skargi – plac Marii Magdaleny
Zagadnienia:	a) współczesne wykorzystanie kamieni magmowych (granitoidów) i ich nowoczesna obróbka (pomnik Piotra Skargi – wykonany z granitu z Sardynii i fontanna z dolnośląskiego „sjenitu” z Przedborowej) b) piaskowcowa i porfirowa kostka brukowa w nawierzchni ulicy

Punkt: 14	Ul. Kanonicza
Zagadnienia:	a) wykorzystanie kamieni w portalach kamienic: - ul. Kanonicza 11 – czerwony lądowy piaskowiec triasowy, - ul. Kanonicza 13 – geosynklinalny karpacki piaskowiec istebniański i wapień jurajski - ul. Kanonicza 23 – piaskowiec istebniański (przykład jego zniszczeń, związanych ze słabym spoiwem ilasto-krzemionkowym) - ul. Kanonicza 25 (Dom Długosza) – wapień jurajski z widocznymi krzemieniami b) porfirowy (prawdopodobnie zalaski) bruk ul. Kanoniczej

Punkt: 15	Wawel i Smocza Jama
Zagadnienia:	a) granit strzegomski (kostka) i triasowe dolomity diploporowe (krawężniki, stopnie schodów) w północnym wjeździe na Wawel b) wykorzystanie kruszywa do produkcji słupków drogowych c) uławiczenie wapieni jurajskich w naturalnym odsłonięciu oraz zjawiska krasowe w jaskini Smocza Jama

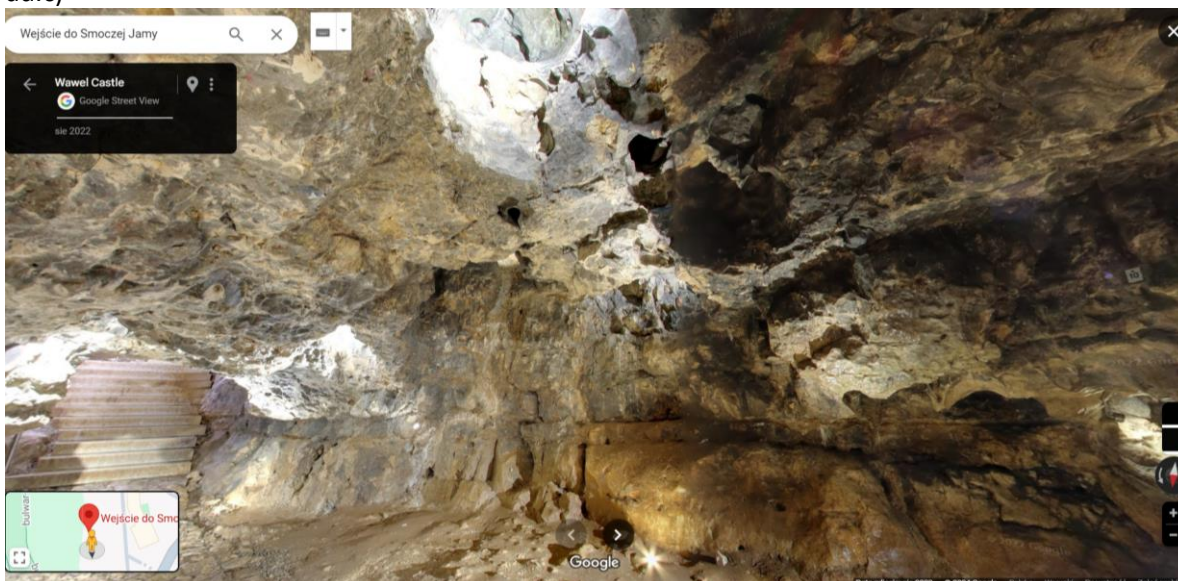
ad. a)

ad. b)

ad. c)

LITERATURA

Bąk B., Kuć P., 2016 – Żyłowe złoża kalcytów. *Górnictwo Odkrywkowe*, 57, 5: 34–41.

Biel A. – Zgeneralizowana mapa geologiczna pogranicza Polski, Niemiec i Czech (bez osadów czwartorzędowych). Opracowanie cyfrowe. PIG-PIB.

Bromowicz J., Figarska-Warchoł B., 2016 – Marmur Błogosławionej Salomei – odmiana wapienia górnourajskiego i jego rola w małej architekturze. *Przegląd Geologiczny* 64, 10: 774 i 848–860.

Bromowicz J., Magiera J., 2015 – Kamienie wczesnośredniowiecznych budowli Krakowa: ich pochodzenie na tle geologii miasta. Wydawnictwa AGH, Kraków.

Dębski W., 1963 – Monografia złóż materiałów kamiennych w Polsce i ich przydatność do celów drogowych. Okręg Południowy Polski. Centralny Ośrodek Badań i Rozwoju Techniki Drogowej, Warszawa.

Kozłowski S., 1986 – Surowce skalne Polski. Wydawnictwa Geologiczne, Warszawa.

Rajchel J., 2004 – Kamienny Kraków. Uczelniane Wydawnictwa Naukowo-Dydaktyczne, Kraków.

Rajchel J., 2018 – Geo-gródek. Przewodnik po ogrodzie geologicznym. Muzeum Inżynierii Miejskiej, Kraków.

Rożek M., 1997 – Kraków. Przewodnik historyczny. Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.

Rożek M., 2007 – Święte miejsca Krakowa. Wydawnictwo WAM, Kraków.

Rożek M., 2012 – Krakowska Katedra na Wawelu. Dzieje – Ludzie – Sztuka – Zwyczaje. Wyd. 2. Petrus, Kraków